

תפילה מתוך סידור אלקטרוני

ראשי פרקים

א. האיסור לאחוז חפצים בשעת התפילה	3. שיטת הבי"ח בדברים האסורים
ב. חפצים שמותר לאחוז בהם בתפילה	ד. חששות נוספים ומראית עין
ג. ערעורים על ההיתר	ה. סיכום
1. שיטת הריטב"א ב'טירדא דמצוה'	נספח: הערות הרב ישראל רוזן, ראש מכון צומ"ת
2. שיטת רבינו יונה בקבוצת הדברים האסורים	

מכשירים אלקטרוניים שונים, גם מאלה הנישאים ביד (כגון פלאפון, איי-פוד וכדו'), מכילים בתוכם סידור שממנו ניתן להתפלל. השאלה היא אם ראוי לעשות כך.

א. האיסור לאחוז חפצים בשעת התפילה

איתא בגמרא (ברכות כג, ב):

תנו רבנן: לא יאחו אדם תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל... אמר שמואל: סכין ומעות וקערה וככר - הרי אלו כיוצא בהן. ששה דברים נמנו כאן שאסור להתפלל כשהם נמצאים ביד המתפלל: תפילין, ס"ת, סכין, מעות, קערה וככר. על שני הראשונים שנשנו בברייתא - תפילין וס"ת - כתב רש"י: "שהרי לבו עליהן תמיד שלא יפלו מידי"; כלומר, מפאת קדושתם האדם דואג, ואין לבו מכוון לתפילה. הארבעה שהוסיף שמואל לא שייכת בהן קדושה, אך עדיין האדם "דואג עליהן שלא תפול הסכין ותזיקנו, והקערה תשפך, והמעות יאבדו, והככר יטנף" (לשון רש"י, בתוספת ההסבר בתוס' סוכה מא, ב ד"ה ואמר שמואל).

מסוגיא זו יוצא שדברים שאדם חושש שיאבדו, ייזקו או יזיקו בנפילתם (כמו קערה, מעות וככר), אסור לאחוז אותם בשעת התפילה. ומכאן, שהמכשיר האלקטרוני, שערכו גדול הרבה יותר מככר או קערה, כל שכן שיהיה אסור להתפלל בעזרתו.

בדברים שאסור להחזיקם ביד בעת התפילה, מדובר לא רק על תפילה שבלחש, אלא כמו שכתב בפרי-מגדים (משב"ז סי' צו סוף ס"ק א): "והך יתפלל לאו דווקא; הוא הדין קריאת שמע, אפילו פסוקי דזמרא לדידן."

ב. חפצים שמותר לאחוז בהם בתפילה

בסוגיא בסוכה (מא, ב) מצינו הסתייגות מהאיסור. על מנהגו של אממר להתפלל כשולב בידו, הקשתה הגמרא מהאיסור להחזיק בזמן התפילה תפילין, ס"ת, סכין, קערה ומעות, ותירצה: "התם לאו מצוה נינהו וטריד בהו, הכא - מצוה נינהו ולא טריד בהו."

את פשר החילוק הסביר רש"י שם:

לאו מצוה נינהו - לאוחזן, והויין עליו למשא, לפיכך טרוד במשאם, וכבד עליו משאם ושמירתם.

הכא - נטילתה ולקיחתה מצוה היא, ומתוך שחביבה מצוה עליו אין משאה ושימורה כבד עליו, ולא טריד.

על סוגיא זו הסתמך בעל תרומת-הדשן (סי' יז), בדונו בשאלת אחיזת הסידור בשעת התפילה,¹ שלמרות ש"איכא למימר שלבו דואג על הספר שבידו שלא יפול לארץ ולא יוכל לכוון - מכל מקום נראה דשרי, כיון דאינו [אוחז] אותו המחזור או התפילה אלא רק כדי להתפלל בדיוק ולא ידלג שום אות, ליכא למימר שלבו דואג עליו כמו גבי אוחז תפילין בידו או ס"ת בזרועו, דהתם אינו תופשו רק לשמירה ולא לעשות בהו מצוה עכשיו. וכהאי גוונא מחלק בתלמוד ... ונראה דבנדון דידן הואיל ותפשה לשם תפלה עצמה כדי להתפלל בעיון ובדיוק יפה, אין משאם כבד עליו ולא טריד." וכך נפסק בשו"ע או"ח צג,ב.

אם כך לגבי לולב, וכן סידור ומחזור, לכאורה הוא הדין לסידור אלקטרוני שגם בו אוחזים "לשם תפלה עצמה". אבל נראה שיש לחלק ביניהם.

ג. ערעורים על ההיתר

1. שיטת הריטב"א ב'טירדא דמצוה'

הריטב"א הקשה בחידושו למס' סוכה על פירושו של רש"י, ש"מתוך חביבות של מצוה... לא טריד... דוודאי כל שכן שמתוך חביבות המצוה יתן לבו בלולב שלא יפול ולא יתכוין בתפלתו?" ולכן פירש הריטב"א (ואף העלה את האפשרות שלכך התכוון רש"י): דטירדה דלולב כיון דמצות שעתא היא והיא חביבה, אע"פ שמפנה לבו עליה קצת, אינו מפנה לבו לבטלה ואין זה מעכב בתפלה כדי למנוע ממנו חיבוב המצוה, כי אפשר שחיבוב מצוה זו יתננו ויזכירנו לכיון לבו בתפלתו יותר.²

1. רב יהודאי גאון כתב בתשובה (תורתן של גאונים, כרך ז, עמ' 438), שהמנהג בפוס (פומבדיתא) ובסורא הוא ששליח צבור אומר מהכתב סליחות וקרובות ביום כפור ובתעניות צבור, כדי שלא יטעה; אך בשאר ימים טובים אומר על פה, וכך נהגו בשתי ישיבות. בספר שבלי-הלקט סי' יב (ובספר תניא רבתי, עמ' 13-14 הביא מדבריו והרחיב בביאור ההיתר), מביא שרבינו אפרים זצ"ל (כנראה רבינו אפרים תלמידו של הרי"ף, עיין גינצבורג, גאוניקה, עמ' 120) דייק מהסוגיא בסוף מסכת ראש השנה (בעניין הצורך שהצבור יתפללו כדי שהשליח צבור יסדיר תפילתו): "ושמע מינה שאסור להתפלל בספר; שאם אתה אומר שמותר להתפלל בספר, למה לי להתפלל תפילה שאינה צריכה כדי שישדיר, ולמה לי לאטרוחי צבורא מאחר שאינה חובתך [אולי צ"ל: חובה] לצלי בספרא, ותו לא מיד. אמנם בעל שבה"ל עצמו כתב: "מכל מקום הנראה בעיני שמותר להתפלל בספר, לפי שעיקר כוונתו הוא כדי שלא יטעה ותהא סדורה על שפתיו שלא יכשל בתפילתו." אך מהחילוק שכתב בסוף התשובה משמע שיש בעיה לא באחיזת הסידור אלא בעצם כתיבתו מפני כתיבת תורה שבעל פה: "לפי שבאותו הזמן לא נתנו ברכות ותפלות ליכתב, כדאמרן: כותבי ברכות כשורפי תורה. אבל עתה שנהגו לכתבן וסמכו משום שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך - מה לי הסדרה בכתב מה לי הסדרה על פה. ועוד, הא מעשים בכל יום ומנהג הפשוט בישראל ולא ראינו מי שימחה בו." ברם, טעם זה של איסור הכתיבה יכול אולי לפרנס את תשובת רב יהודאי גאון, אך בתקופתו של רבינו אפרים, וכל שכן בתקופתו של שבלי-הלקט (כמאתיים שנה מאוחר יותר) לא נהג כלל איסור זה, כך שלא מסתבר שמטעם זה הוא בא לאסור. ושמה אף רבינו אפרים אסר מצד איסור האחיזה (וראה בספר בני-ציון ח"ב לרב בן ציון לכטמן, ירושלים תשנ"ה, סי' מג, שתמה מה טעם האיסור). ובבית-יוסף (סוף סי' צו) הביא את ההיתר של תרומת-הדשן, והוסיף שכך עולה גם מהיתרו של רבינו יונה (טו, ב מדפי הרי"ף, הובא בב"י סי' צז) שמתיר ליטול סידור ('תפילות' בלשוננו) אפילו אחר שהתחיל להתפלל. ובמגן-אברהם (צג, ב) כתב: "האר"י היה מתפלל תוך הספר כדי שיכוון מאוד (הכוונות). והכל לפי מה שהאדם מרגיש בנפשו."

2. המהדיר (מהדורת מוסד הרב קוק, הערה 86) כתב שרש"י כפי שהוא מודפס לפנינו ביאר דבריו, אך לפני הריטב"א היתה מהדורה אחרת של רש"י (וכתב על כך גם במבוא לספר ליד הערה 14). אך לענ"ד אין הבדל משמעותי בין רש"י שמצוטט בריטב"א לבין רש"י שלפנינו, וכמו שבארתי את הקושיא בפנים. אמנם ברש"י שבריטב"א לא מוזכר שמשאו כבד עליו או לא כבד עליו; אך גם אם נגרוס זאת ברש"י, קושיית הריטב"א במקומה עומדת.

לפי רש"י לכאורה אין כל טירדה, ולפי הריטב"א טירדה זו מותרת, ואדרבה היא מחזקת את התפילה.

לפי הריטב"א, אם התירה הגמרא אחיזת לולב שלכאורה אין לו קשר לתפילה, קל וחומר שמותר לאחוז סידור, שהוא צורך התפילה, ואדרבה, "יתננו ויזכרנו לכוין לבו בתפילתו יותר", כלשון הריטב"א.

לפי סברא זו אין דינו של סידור אלקטרוני כדינו של סידור רגיל. כאמור, הדברים שנאסרו בברייתא (תפילין וס"ת) הם דברים שהטירדה בהם היא מחמת קדושתם, ואילו בדברים שנמנו ע"י שמואל (סכין, מעות, קערה וככר) הטירדה היא מחמת איבוד הממון. המשותף ביניהם הוא שאין מצוה באחיזתם, והטירדה היא אפוא טירדה של רשות. אולם רק לגבי הקבוצה הראשונה נאמר בגמרא שכאשר הטירדה תהפוך להיות טירדה של מצוה, אז האחיזה מותרת (כגון בלולב), וזאת משום שהטירדה שבאחיזתם היא מחמת קדושתם ולכן היא דווקא מסייעת לכוונה.³ משא"כ לגבי הקבוצה השנייה, שבה הטירדה היא מחמת איבוד הממון, שאף אם תהיה מצוה באחיזה, לא תותר האחיזה. ולפי זה אינו דומה סידור רגיל לסידור אלקטרוני, שבזה האחרון הטירדה אינה מחמת קדושתו אלא מחמת יוקרו ומחמת החשש שבנפילתו יתקלקל, ולכן אסור יהיה לאחוז בו בשעת התפילה.

2. שיטת רבינו יונה בקבוצת הדברים האסורים

לפי המבואר לעיל - בין לרש"י ובין לריטב"א - האיסור לאחוז בשעת התפילה הוא רק ביחס לחפצים שאדם דואג עליהם שמא יפלו, אם מחמת קדושתם ואם מחמת איבוד הממון, והגמרא בסוכה סברה שאף לולב נכלל בין חפצים אלו. אולם בפירוש תלמידי רבנו יונה (על הרי"ף, ברכות יד, ב מדפי הרי"ף) מובאים אית דמפרשי, דמאי דנקט סכין וקערה וככר ומעות לאו דווקא, אלא אורחא דמלתא נקט. והוא הדין שאין לו ליטול בידו שום דבר בשעת התפילה, אלא לולב בלבד שהתירו משום חבובי מצוה, לא ימעט בזה כוונת התפילה. ולפי זה הפירוש צריך לזהר שלא יקח אדם שום דבר בידו בשעה שיתפלל.

לפי פירוש זה (המובא בבית-יוסף או"ח סי' צו) קושיית הגמרא על אחיזת הלולב אינה דווקא מאיסור אחיזת חפצי הקדושה שבברייתא (תפילין וס"ת), אלא מהאיסור להחזיק כל חפץ שהוא, גם אם אין כל טירדה באחיזתו. ממילא - התירוץ שנאמר לגבי הלולב - "טרדא דמצוה שאני" - מתייחס רק לחפצים שאין באחיזתם טירדה מיוחדת. אולם כל חפץ שיש באחיזתו טירדה מיוחדת וחשש שמא יפול (בין אם זה מחמת קדושתו כמו תפילין וס"ת, ובין אם מחמת החשש לאיבוד ממון כמו סכין, קערה, ככר ומעות) לא יועיל אם אחיזתו יש בה משום מצוה, ואדרבה, בהם אולי יש לחשוש עוד יותר שמא יפלו, וטירדתו של המתפלל גדולה עוד יותר (כמו שהקשה הריטב"א על רש"י).

3. אנו מניחים כאן שהלולב (וכן שאר המינים, כל עוד מחירם לא יקר במיוחד) מתאים להיכלל בקבוצה שבברייתא ולא בקבוצה של שמואל, דהיינו בחפצים שאדם דואג עליהם מחמת קדושתם. ואף שאינו בכלל תשמישי קדושה כמו תפילין וס"ת, מכל מקום כיון שהוא תשמישי מצוה אדם דואג עליו. [גם אם ערכו הממוני של הלולב רב, בדרך כלל נפילה לא תמעט מערכו זה. אולם האתרוג הוא גם יקר יותר וגם בנפילתו הוא עלול להיפסל יותר מאשר הלולב, ומסתבר שקושיית הגמרא וגם תירוץ אינה מלולב בלבד, שהרי המצוה היא לאחוז את כל ארבעת המינים באגד אחד. - הערת עורך (א.ד.ת.)]

אמנם במגן-אברהם (צו, א) דייק מסתימת לשון השו"ע (או"ח צו, א), שמנה רק את הדברים המופיעים בסוגיא (תפילין, ספר, קערה וכו'), שפסק כרש"י, שדווקא אלו נאסרו ולא כל דבר אחר שאינו מסיח את דעת המתפלל. אבל דעת רבנו יונה אינה בטלה לחלוטין. הוא עצמו (בספר היראה - דפוס אשכול עמ' קסו - המיוחס לו) הביא את האיסור הגורף: "ולא יאחוז מאומה בידו - כי יירא פן יפול מידו ולא יתכוין." דעה זו הובאה בסמ"ק (מצוה יא): "ובשעת תפילה לא יאחז שום דבר בידו, שלא יסיח דעתו." וכן כתבו רבינו מנוח והלחם-משנה בדעת הרמב"ם (הל' תפילה ה, ה), והוסיף שם רבינו מנוח: "וכדברי הרב מסתבר, דוודאי אין כלי בעולם שיהיה בידו בעוד שהוא מתפלל שלא יפסיד כוונתו." ובט"ז (צו, ב) הביא ראייה לשיטת רבינו יונה, ובמשנה-ברורה (ס"ק ה) הביא את דעתו בשם יש אומרים, "דהני לאו דווקא, אלא אורחא דמילתא נקט, והוא הדין שאין ליטול שום דבר בידו בשעת התפילה."

3. שיטת הב"ח בדברים האסורים

על שיטתו של רבנו יונה יש להקשות: מדוע מנו הברייתא ושמואל דווקא את החפצים שמנו (תפילין, ס"ת, סכין, מעות, קערה וככר), והלא לדבריו, כל חפץ שהוא אסור להחזיק בזמן התפילה? ועל שיטת רש"י יש להקשות: מניין לה לגמ' בסוכה להשוות את הלולב לכל אלו, שמא אין באחיזתו כל טירדה, לא מחמת הקדושה ולא מחמת איבוד הממון?

בשל קושיות אלו כתב הב"ח (סי' צו) -

דשלושה חילוקים בדבר:

- א. כל הני דאיכא טירדא דבזיון כתבי הקדש, אי נמי היזק בגופו או הפסד ממון - אסור לתפסן בידים. ואם תפסן, צריך לחזור ולהתפלל.
- ב. ולולב, דמצוה הוא ולא טריד - מותר לכתחילה.
- ג. ושאר דברים דליכא מצוה ולא טריד - לכתחילה לא יאחזנו בידו, ובדיעבד יצא ואין צריך לחזור ולהתפלל.

שתי הקושיות מתורצות: למרות שאסור להחזיק כל חפץ, הגמרא בברכות מנתה רק ששה, כיון שבהם אף בדיעבד לא יוצא. לגבי הקבוצה השניה חידשה הגמרא בסוכה, שלולב, "דמצוה הוא ולא טריד", מותר לאוחזו לכתחילה, אך רק בגלל שקבוצה זו ממלאת שני תנאים: איכא מצוה ולא טריד [הוא הדין לסידור, שאף בו יש באחיזתו מצוה ואין בה טירדה].

ומכאן, שדברים השייכים לקבוצה א - והסידור האלקטרוני הוא אחד מהם - אף אם יש בו מצוה, כיוון שיש בהם טרדה אסור להחזיק בהם בזמן התפילה; והאוחזם צריך לחזור ולהתפלל.

ד. חששות נוספים ומראית עין

כל הדברים שנמנו בברייתא וע"י שמואל, וכן לולב שנוכר בסוגיית סוכה, הינם חפצים שאין בהם שימוש תוך כדי תפילה, ואין לכאורה כל חשש שהמתפלל יבוא להשתמש בהם תוך כדי תפילתו. אין הוא זקוק בשעה זו לא לסכין, לא לקערה, לא למעות ולא לכיכר. תפילין אין עושים בהם שימוש כלל, ולגבי ספר תורה יש לשער שאדם יודע שזמן תפילה לחוד וזמן תורה לחוד, ולא יבוא לעיין בספר התורה תוך כדי

שהוא מתפלל. מה עוד, שמן הסתם מדובר בספר תורה שהוא עטוף וסגור, ואין חשש שהמתפלל יגלול אותו כדי לעיין בו.⁴

נידוננו הוא סידור תפילה הטמון בתוך מכשיר אלקטרוני שבדרך כלל משמש לקריאות טלפוניות או לקריאת מסרונים (SMS). כדי להשתמש בפלאפון למטרות אלו אין צורך בפעולות מסובכות; המכשיר מצלצל או רוטט, והמתפלל צריך רק ללחוץ על כפתור (ובמקרים רבים אף לזאת אין הוא זקוק) כדי שהמכשיר ישרת אותו למטרות אלו. גם אם המתפלל עצמו לא ייזום שיחה או שליחת מסרון, אין איש שיתקע לידו שהדבר לא ייתקע אל תוך מכשירו תוך כדי תפילה. המחשבה שדבר כזה עלול (לפעמים: עשוי, כאשר המתפלל מצפה לשיחה או למסרון) לקרות בוודאי מסיחה את דעת המתפלל ומטרידה אותו. וכשהדבר קורה, בוודאי החשש גדול שהמתפלל יתייחס לקריאה אליו.

בעת כתיבת מאמר זה, עדיין לא מקובל שבעלי פלאפונים מתפללים מתוכם. ועל כן בנוסף לחשש שהם ישתמשו בהם לצרכים האחרים, יש גם חשש למראית עין, שהעומד מן הצד יתמה הכיצד עומד אדם כך לפני בוראו - אמנם שפתיו רוחשות, אבל אולי זוהי שיחה שבין אדם לחברו שטילפן אליו, ולא אל בוראו!

ה. סיכום

- א. הגמרא אוסרת להחזיק ביד בעת התפילה חפצים שונים, שהחזקתם עלולה להטריד את דעת המתפלל בחששו לקדושתם של חפצים אלו או להפסד ממון אם חלילה יפלו.
- ב. יש שאסרו בשל החשש להיסח הדעת אחיזתו של כל חפץ שהוא.
- ג. בתנאים מסויימים ולשיטה מסויימת יחוייב המחזיק בחפצים כאלו לחזור ולהתפלל שוב.
- ד. יוצא מכלל כל החפצים הוא הלולב, שאחיזתו הותרה בגמרא כיון שיש בכך מצוה. הוא הדין שמותר להחזיק סידור בזמן התפילה.
- ה. הסידור האלקטרוני הוא חפץ יקר, שאם יפול ייגרם הפסד ממוני רב, ולכן חלוק הוא מהסדור הרגיל. ולכן אסור להתפלל מתוכו. ולא עוד, אלא שלשיטת הב"ח, ייתכן שהמתפלל מתוכו חייב לחזור ולהתפלל שוב.
- ו. בדרך כלל הסידור האלקטרוני משמש גם כפלאפון, ויש חשש שהמתפלל יעשה בו באמצע התפילה את השימוש הרגיל. יש בכך גם חשש של מראית עין.
- ז. החששות והאיסורים לגבי הסידור האלקטרוני אמורים לאו דווקא כלפי תפילה בלחש ("שמונה עשרה") אלא גם לגבי חלקי התפילה אחרים.

נספח: הערות הרב ישראל רוזן, ראש מכון צומ"ת

- א. לא הרי לולב, שהוא יסתם דבר שבקדושה, כהרי סידור ומחזור שהם צורך התפילה. ההיתר להתפלל מתוך סידור, כעזר לסידור התפילה, גובר על חשש הסחת הדעת, ולא חילקו בין סידור פשוט ליקר המציאות. הסידור האלקטרוני הוא סידור לכל דבר ולא מצאתי בכל המאמר מקור לאבחנה בין סידור לסידור.
- ב. החשש שמא ישתמש ביומן וטלפון וכד', ה'כרוכים' יחד עם הסידור האלקטרוני, זו גזירה חדשה שלא שמענוה. וכי נאסור להתפלל בסידור הכרוך עם חומש או תניא?

4. בטי"ז (צו, א) העלה שמא מותר לאחוז ספר תורה בשעת תפילת י"ח כדי שיהיה עליו מורא שמים עליו ואימת התורה, אולם מסקנתו היא לאסור "כיון שלא נמצא מפורש להיתר". בספר תורה הטיירה היא כפולה הן מחמת קדושתו והן מחמת מחירו היקר, ואפשר שלכן יש להחמיר בו יותר מאשר בחפצים אחרים.